

Et brev til Johan Ludvig Holstein fra Josias Lorck

af Jakob H. Grønbæk

Første søndag i Advent den 2. december 1759 blev den Tyske Frederiks Kirke indviet på Christianshavn. Ved grundstensnedlæggelsen den 12. juni 1755 havde kirken officielt fået sit navn efter dens kongelige velgører Frederik V. Først i 1901, da kirken blev (dansk) sognekirke, fik den navneforandring til Christians Kirke.

Indtil indvielsen af den Tyske Frederiks Kirke blev den efterhånden hurtigt voksende tyske menighed på Christianshavn betjent i Vor Frelzers Kirke. Ganske vist havde der siden 1641 været en tysk kapellan i denne af Christian IV nyanlagte bydel, først ved en midlertidig bindingsværkskirke og fra 1696 ved den store nyopførte barokkirke Vor Frelzers. Men der havde ofte været tvistigheder mellem den danske og tyske menighed. Blandt anstødsstenene kan navnlig anføres, at den tyske gudstjeneste skulle afvikles mellem kl. 12 og 14. De to præster – den danske og den tyske – lå ofte i strid med hinanden. Præsteskiftene var hyppige.

1759 kunne den tyske menighed altså langt om længe tage sin kirke i brug. Kirken var påbegyndt opført i efteråret 1754,¹ og den 16. november 1759 – altså 14 dage før indvielsen – blev det allernådigst af Frederik V i en omfattende resolution om den ny kirkes menighedsordning stadfæstet, »at, paa det de efterdags kunde holde Guds Tieniste med bedre Beqvemmelighed, end hidtil, saavel i henseende til Tiiden på Søn- og Helligdagene, særdeles naar tilliige holdes Communion, som til hinder eller ophold for 2de Meenigheder, har været mueligt at kunde skee udi den Danske Kirke paa bemelte Christianshaun, maatte de sammesteds lade opbygge en egen Kirke, og blive en fra Christianshaun Kirke adskilt Meenighed for sig selv«.²

Den 1. december 1759, aftenen før indvielsesdagen, sad den nys udnævnte første sognepræst ved den Tyske Frederiks Kirke, Josias Lorck, og skrev et i flere henseender bemærkelsesværdigt brev. Lorck havde siden 1744 som tysk kapellan ved Vor Frelzers Kirke intenst sammen med menighedens spidser arbejdet for, at den tyske menighed fik en egen kirke. Han var kun 21 år, da han kom til København (født i Flensborg 1723), og havde i de 15 år, han kom til at virke ved Vor

Frelzers Kirke, befæstet sit ry som en særdeles flittig præst, initiativrig indenfor skolevæsen og fattigforsorg. Dertil kommer, at han allerede havde indledt en betydelig skribentvirksomhed.³

Lorck skriver til en højvelbåren greve og nådig geheimeråd. Hvem denne er, fremgår ikke expressis verbis af brevet udover, at det er kirkens første patron. Det var imidlertid selveste Johan Ludvig Holstein, lensgreve til Ledreborg, en af rigets fornemste og mest indflydelsesrige mænd. Holstein havde som oversekretær for Danske Kancelli (han var også præses for Generalkirkeinspektionskollegiet) været Lorcks og den tyske menigheds trofaste støtte på højeste sted før og under byggeriet af den nye kirke. Det fremgår også klart af brevet, hvis underdanige taksigelser således har hold i virkeligheden. Ved bedømmelsen af brevet og dets højtsvungne og ærbødige vendinger må man også have in mente, at der aldersmæssigt var en generation til forskel mellem sognepræst og patron. Holstein var 30 år ældre end Lorck, hans fødselsår var 1694.

Brevet, Lorck skriver, har Holstein sikkert fået i hænde samme aften. Der er ikke langt fra Christianshavn til Stormgade, hvor Holstein havde sit palæ i hovedstaden. Brevet findes i Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling og stammer fra det Ledreborgske arkiv, som blev skænket til biblioteket i 1925. Brevets indhold er som følger:

Hochgebohrener Graf

Gnädiger Herr Geheimerrath!

Er: Hochgräfl: Excellence erlauben gnädigst, dass ich ungesaumt die unterthänigsten Regungen eines dankbarlichst gerührten Hertzens schriftlich entdecke, da Dieselben mir durch ein gnädigsten Schreiben dazu diesen Nachmittag Gelegenheit gegeben. Er: Hochgräfl: Excellence grosste Verdienste werden bei mir in einem unvergesslichen Andenken bleiben, welche Dieselben um die Friedrich Kirche und Gemeine haben, und diese werden bei mir lebenslang die unterthänigste Wünsche für Dero und Dero hohen Hauses Wohlergehen lobhaft unterhalten. Noch an diesen letzten Abend vor Einweihung der Kirche geben Dieselben dazu einen neuen verehrungswürdigen Stoss an die Hand. Die gnädige und gottselige Wünsche, welche Er: Hochgräfl. Excellence in Dero gnädigen Schreiben über die Kirche und Gemeine geäussert haben, haben nicht anders als mein in dieser Zeit ohnedem gerührtes Hertz in neue Rührung setzen können. Die ansehliche Gabe, mit welche Dieselben Dero gnädige Wünsche begleiten und zwar

zum Dienst des Alters, hat diese Bewegung meines Hertzens verdoppelt. Ich für meine Persohn bin denenselben für so viele Proben Dero Gnade unterthänigst verbunden. Die Kirche und Gemeine haben Er: Hochgräfl: Excellence sich ebenfals durch grosse und auch durch die heutige Beweise Dero gnädige Patrocinii verbindlich gemacht. Unser Gott ist Sonne und Schild. Er gibt Gnade und Ehre. Er lässt kein gutes mangeln den frommen. Er lasse Er: Hochgräfl: Excellence lebenslang diesen Segen erfahren. Dieselben werden mir gnädigst erlauben dass ich nachmals mündlich meinen unterthänigsten Dank und Segenswünschen wiederholen mag.

Von Seiten der Kirche und der Ältesten sind alle Anstalten zur morgenden Einweihung und zum Empfang Königl. Maj. gemacht. Ich habe nicht unterlassen wollen, noch unterthänigst zu melden, dass wir heute aus einer Vorfrage Er: Excellence des Geh. Rahts von Reventlau schliessen, dass Ihro Königl: Hoheit der Kronprinz der Einweihung gnädigst beizuwohnen geruhen wollen. Der morgende Tag sey Er: Hochgräfl: Excell. für Dero Hertz auch ein Tag der Vergeltung für Dero vieljährige Gnade und Mühe. Ich verharre in dem unterthänigsten Respect und unter vielen Segenswünsche.

Christianshafen d 1 Dec. 1759

Er: Hochgräfl: Excellence

Unterthänigstgehorsamster Diener
J. Lorck

Anledningene til at Josias Lorck har skrevet sit 3 sider lange brev til den Tyske Frederiks Kirkes fornemme patron, og det aftenen umiddelbart før indvielseshøjtideligheden skulle finde sted, er således helt konkret. Lorck har nemlig samme dags eftermiddag personligt modtaget en skrivelse fra lensgreven med dennes »gottselige« ønsker for sognepræst og menighed i anledning af morgendagens højtidelighed. Og – hvad der har »fordoblet« hans taknemmelighed – denne skrivelse var ledsaget af en anelig gave »zum Dienst des Alters«. Derfor griber han fluks pennen og takker dybt bevæget på prent, for – velsagens på selve højtidens dag – mundtligt at gentage sin underdanigste tak.

Hvad det var for en gave, fremgår ikke direkte af takkebrevet, men vi ved det andetstedsfra, eller rettere, vi kan af brevet med sikkerhed⁴ slutte, at den vinkande med Holsteins dobbeltvåben og årstallet 1759, der idag findes blandt kirkens altersølv, som en gave i anledning af

kirkens indvielse af grev Holstein blev sendt til pastor Lorck personligt dagen umiddelbart før højtideligheden.

Dagene forinden har naturligvis stået i forberedelsernes tegn for den tyske menighed, dens ældste og dens præst. Det fremgår også af Lorcks brev, iflg. hvilket man især har set frem til modtagelsen af den kongelige majestæt. Dagen efter bliver højtideligheden omtalt i *Kiøbenhavn-ske Danske Post-Tidender* (No. 97. Mandag den 3die December). Her står der imidlertid, at indvielsen fandt sted »i Overværelse af Hs. Kongel. Høyhed Cronprindsen, andre høye Herrer og talriig Meenighed«. Blandt de høje herrer må utvivlsomt regnes kirkens patron, men majestæten selv var altså ikke til stede. Det var ganske mod planerne for indvielsesceremonien. Således var der også med henblik på indvielsen udgivet et trykt program for musikken, hofkapelmester Giuseppe Sarti skulle opføre »in allerhöchster Gegenwart Seiner Majestät des Königes, Friedrich des Fünften, ihres milden Stifters und huldreichsten Wohltäters«.⁵

At det var kronprinsen (den senere Christian VII), der kom til at bivåne indvielsen, får Holstein melding om af Lorck i slutningen af brevet. Man har just samme dag – altså dagen før indvielsen – fået denne meddelelse fra kronprinsens hofmester.⁶ Noget kunne tyde på, at kronprinsen, der i øvrigt på dette tidspunkt endnu ikke var fyldt 10 år, skulle repræsentere sin kongelige fader.⁷ Hvorom alting er, det har utvivlsomt været en stor skuffelse for menigheden og dens præst, at kongen ikke selv kunne overvære indvielsen. Og det er ikke helt usandsynligt, at Lorck, da han skrev til Holstein, allerede har haft sine bange anelser derom. Man leder forgæves efter en beskrivelse af den Tyske Frederiks Kirkes indvielse i Lorcks *Beyträge zu den neuesten Kirchengeschichte in den kgl. Dänischen Reichen und Ländern* (I-II. 1756-62), hvorimod der her findes en særdeles indgående omtale af grundstenslæggelsen, som er en stor apoteosering af enevoldskongen (se *Erstes Stück*. 1757, s. 114-29), der forgyldede begivenheden ved sin nærværelse.

Johan Ludvig Holstein, der havde ydet Lorck og den tyske menighed på Christianshavn så uvurderlige fortjenester, både i tiden før indvielsen af den Tyske Frederiks Kirke og derefter som kirkens første patron, døde i 1763, altså 4 år efter. Der kan ikke herske nogen tvivl om, at forholdet mellem den gamle patron og den langt yngre sognepræst har været det bedste. De var i øvrigt begge fromme og praktiske pietister af den statskirkelige type. Åndsbeslægtede var de blandt andet også i en anden henseende. De var begge passionerede bogsamlere. For eftertiden huskes Josias Lorck især som sin tids største bibelsam-

ler.⁸ Også som bibelsamler højagtede Lorck Holstein,⁹ men noget »samarbejde« på dette fælles interesseområde har der næppe været. Derimod har den Tyske Frederiks Kirkes tredje patron, lensgreve Otto Thott, der blev Danmarks største bogsamler gennem tiderne, også som bogsamler haft nær personlig kontakt med Josias Lorck.¹⁰

1. Om begivenhederne omkring byggeriet se især 1759-1759. Christians Kirke gennem 200 år. Til minde om kirkens indvielse første søndag i Advent den 2. december 1759. København 1959, s. 17ff. (Laurids Stampe) og Danmarks Kirker. København ved Kield de Fine Licht og Elna Møller. 4. bind. København 1973-1975, s. 78ff.
2. Stampe s. 27.
3. Se iøvrigt Bjørn Kornerups artikel om Lorck i Dansk Biografisk Leksikon.
4. I Københavns gamle Kirker. København 1932, s. 252, anfører Victor Hermansen, at vinkanden »maaske efter de Vaaben, der indgaar i Udsmykningen, (er) skænket af J. L. Holstein ...« Stampe (s. 33) mener, at kanden »sandsynligvis« er skænket af Holstein. Og iflg. Danmarks Kirker (s. 154, jvf. illustrationen s. 155) kan der »næppe være tvivl om, at kanden er en gave fra patronen til kirkens indvielse«.
5. Stampe s. 31f.
6. Den omtalte Geheimerat von Reventlau (Ditlev Reventlow, 1712-83) blev 1755 hofmester, fra 1763 overhofmester hos den unge kronprins. Han har siden fået skyld for at have været medvirkende til kronprinsens ulykkelige udvikling.
7. Også arveprins Frederik har været tilstede iflg. Nicolai Jonges Københavnske Beskrivelse. Den hidtil utrykte Part.. København 1945, s. 435.
8. Se Jakob H. Grønæk: Bibliotheca Biblica Lorckiana. Om Josias Lorcks bibelsamling og dens skæbne. (Fund og Forskning i Det kongelige Biblioteks samlinger. XXVII. København 1985, s. 29-58).
9. Se Lorcks Die Bibelgeschichte in einigen Beyträgen erläutert. Leipzig. I. 1779, s. 11.
10. Se Fund og Forskning, s. 42.